
MARK LOŠONC, PREDRAG KRSTIĆ (UR.), *HOLOKAUST I FILOZOFIJA*,
INSTITUT ZA FILOZOFIJU I DRUŠTVENU TEORIJU, BEOGRAD, 2018.

Vera Mevorah

Jedno od glavnih pitanja koje je u samoj osnovi nastanka ovog zbornika jeste koliko se filozofija kao disciplina bavi Holokaustom i da li je neophodno da se više uključi u ovo polje? Ili, kako su to urednici Mark Lošnoc i Predrag Krstić predstavili, da li je pak značaj filozofije za studije Holokausta nedovoljno prepoznat? Ova knjiga svakako jeste, kako Lošonc i Krstić tvrde, pionirski korak. Sad samo ostaje nada da neće biti i jedini korak u značajnijem doprinosu filozofske misli u Srbiji ovoj temi.

Treba imati u vidu da je Holokaust i dalje nešto što teško i nevoljno promišljamo. U tom smislu je možda i najznačajni doprinos ovog zbornika upravo ulazak domaće filozofske teorijske scene u ovo polje i samim tim ohrabrivanje drugih da se ovom temom bave. Filozofija nam pomaže da mislimo Holokaust i u tom smislu se ova knjiga ne razlikuje od drugih doprinosa ove discipline. Ali takođe značajno je napomenuti da za nas, danas i ovde, nije krucijalno šta je univerzalni doprinos filozofije razumevanju Holokausta ili doprinos filozofije univerzalnom razumevanju Holokausta, koliko je značajno da mi ovde, na našim jezicima i u našim diskursima gradimo ovu vrstu misli. Sa druge strane, ne smemo praviti grešku verujući

da akumulirana znanja o ovom događaju nemaju veze sa nama, kako u istorijskom, tako i u savremenom kontekstu. Dragan Prole u tekstu ove knjige u kojem razmatra fenomenologiju gađenja kao jednog od mogućih objašnjenja odnosa prema Jevrejima tokom Drugog svetskog rata napisao je kratak odeljak koji upravo po pitanju tog savremenog kontekstu posebno zapada za oči: „Antropologija totalitarnog poretka razvija se u dva smera: *obožavanje* vode opstaje i pada zajedno sa kapacitetima zajednice da ispolji svoje *gađenje* spram svih onih koji na bilo koji način predstavljaju naličje idealizovanog konstrukta vode“ (str. 24).

Filozofija mora biti stožer diskurzivnog stvaranja o Holokaustu. Ona mora da bude hrabra i pokuša da da odgovore na pitanja koje je Holokaust otvorio. Autori u ovoj knjizi su svakako nastojali da odgovore na ovaj izazov. Ono što je posebno značajno napomenuti jeste da nisu samo discipline i njihove metodologije te koje doprinose razvoju studija Holokausta već i pojedinačni istraživački pristupi, kao što su u slučaju ovog zbornika, hermeneutika, filozofija emocija, kritička i književna teorija.

Da li možemo nakon Holokausta gledati na istoriju kao na progres? Da

li je Holokaust nepojmljiv i neponovljiv i u tom smislu da li ga možemo koristiti kao platformu za razumevanje drugih istorijskih događaja? Šta nam je Holokaust otkrio o ljudskom ponašanju i prirodi, kako počinalaca, tako i žrtava? Ili kako jedan od autora, Igor Cvejić u svom radu piše: „Da li smo danas ravnodušni prema ovom događaju i da li smo uopšte sposobni da ga emotivno doživimo?“ (str. 57). Ova knjiga pored toga što problematizuje pojedine aspekte Holokausta, osvetljava ključna mesta, ne samo Holokausta kao predmeta mišljenja, već i njegovog konteksta na ovim prostorima. Tako Stejn Vervat u svom tekstu *Sećanje na Holokaust u jugoslovenskoj i postjugoslovenskoj književnosti*, prateći Timotija Snajdera ističe nespremnost komunističkih vlada da stave akcenat na jevrejske žrtve, što se može reći i da je slučaj i za Srbiju danas. Ali se u ovoj knjizi takođe predstavljaju i druge kompleksne konstelacije odnosa lokalnog sećanja i „globalnog“ Holokausta. Ova knjiga koliko god stidljivo i kritički, takođe pokušava da promišlja odnos između sećanja na Holokaust i sećanja na ratove 90-ih godina. To je posebno vidljivo u tekstu Aleksandra Pavlovića o opusu pisca Davida Albaharija.

Zanimljivo je kako Vladimir Gvozden u svom radu koji obrađuje odnos književnosti i Holokausta uz argumentaciju zašto književnost može i treba da promišlja Holokaust, to mišljenje i izvodi kroz jezik naših stvaraoca kao što su Danilo Kiš, Ivo Andrić i Andrej Tišma. On na taj način demonstrira kako srpsko društvo kroz sopstvene diskurse može razumeti ne samo lokalnu problematičnu istoriju, već i Holokaust kao univerzalno pitanje ljudskog stradanja - suprotstavljajući tu misao diskursima autora van zemlje koji su o Holokaustu pisali, u ovom slučaju nemačkog pisca V. G. Zebalda i njegovog romana *Austerlic*. Celokupan rad Gvozdena može se posmatrati kao postupak kojim sâm objašnjava Zebaldov:

[...] koji svojim pisanjem nastoji da razobličiti stanje u kojem cela jedna zemlja (Nemačka ali i svet uopšte) funkcioniše prema nekom prećutnom i opšteprihvaćenom dogovoru, gde se istinsko stanje materijalnog i moralnog uništenja ne sme dubinski tematizovati; roman, odnosno pisanje je posledica postojanja ispitivačkog pogleda koji pokušava da proдре kroz neprozirnost sveta, kroz okean znakova koji iza svoje pojavnosti krije dubine istorijskog iskustva nedostupnog ljudima lišenim takvog pogleda, ali ipak ništa manje izloženim nasilju istorije; konačno, taj prozorljivi pogled ispituje prirodu pojavnosti, najčešće kroz posmatranje ljudskih zdanja i ustanova koji su deo najneposrednije svakodnevnice” (str. 98).

Gvozden ne samo što izvodi ovo komparativno mišljenje (domaće književnosti i književnosti Holokausta), već i na svojevrstan način komunicira sa njim. Govoreći o Austerličevoj poseti Terezinu, Gvozden piše da je i Gavriilo Princip bio zatočen u istom tom Terezinu nakon ubistva Franca Ferdinanda. Njegov postupak otvara filozofiji i književnosti vrata afirmativnog pristupa artikulaciji Holokausta. Ovaj afirmativni pristup vidljiv je i u ostatku radova u ovom zborniku. Takođe, dijalektika istorije i sećanja, književnosti i filozofije, ali i jevrejskog i nejevrejskog poimanja Holokausta se u ovoj knjizi izvodi na pravi i odgovoran način. Njeni autori istovremeno podučavaju i pozivaju na dalje promišljanje, na debatu, kako nas koji se ovom temom bavimo, tako i nespecijalizovanog čitaoca. Koliko god oba pojma u naslovu ovog zbornika delovala zastrašujuće, ova knjiga je dokaz da su Holokaust i filozofija jedno drugom partneri u mišljenju, kao i da nama kao čitaocima jedno drugom olakšavaju razumevanje.

U radu Lazara Atanaskovića *Misao posle užasa: problemi znanja i pamćenja* otvara se posebno značajno pitanje vezano za promišljanje Holokausta danas,

odlično opisano u podnaslovu njegovog rada koji glasi "Pijetet i instrumentalizacija". Naime, Atansaković sam ovo pitanje dobro formuliše: „Kako održati ravnotežu i ne upasti u ambis zloupotrebe, ili pak sa druge strane, tabuiziranja i prostog svodenja na kuriozitet?“ (str. 184). Holokaust je tačka u kojoj se prelomila cela Zapadna civilizacija. Ne u smislu podrške tezi o jedinstvenosti događaja već po pitanju mogućnosti i prava svake sfere ljudskog delovanja na dalju autorefleksiju. Verujem da pitanje koje Atanasković postavlja, a koje ovaj knjiga na razne načine problematizuje, jeste i more biti zadatak vlada, memorijalnih i obrazovnih institucija, ali nikako univerzalni model mišljenja o Holokaustu.

Ova knjiga, iako u najvećoj meri ukazuje na raznolika i značajna pitanja vezana za Holokaust, nudi i jednu platformu, posebno evidentnu u radovima urednika Marka Lošonca i Predraga Krstića, a to je da Holokaust nije, kao što mu se pripisuje i kako to slikovito Krstić formuliše „krematorijum filozofskog mišljenja“, tj. odbija kao pogrešne teze o njegovoj neizrecivosti, nezamislivosti i singularnosti. Krstić navodi da proliferacija znanja i reprezentacija Holokausta dovodi do minimizacije istog i posledično do njegovog kraja, „druge smrti“. Ovo jeste jedno od stozerskih uvida koje filozofija može i mora da pruži. Ali značajno je na to dodati i nekoliko novih pitanja, tj. pitanja našeg lokalnog konteksta: Da li je svako dublje i šire promatranje Holokausta na ovim prostorima kontraproduktivno imajući na umu da još uvek nemamo kompletne istorijske činjenice, a ni dovoljno istoričara Holokausta koji bi ih istraživali i da li je to posao koji mora biti prvo urađen? Da li veću štetu pravi kada se bavimo ovom temom kao naučnici usputno?

Da li treba da povežujemo Holokaust sa skorijim ratovima na ovim prostorima, a da još uvek nemamo ni Šou, ni Porajmos, pa čak ni stradanje Srba tokom Drugog svetskog rata u nacionalnoj svesti? Da li treba na Starom sajmištu da gradimo panmemorijalni centar kakav je planiran u zakonskom okviru Republike Srbije? Holokaust nije zaustavio teoriju i kritičku misao, ali joj zadaje retko viđeni izazov. Pitanje neizrecivosti Holokausta, koje je otvorio Teodor Adorno, mogli bismo reći, preteći Gvozdenovo navođenje Danila Kiša, ima manje veze sa moralom i etikom, koliko sa preispitivanjem jezika i značenja i pažljivom pristupanju predstavljanju koje se ne može izbeći.

Zanimljivo je da je filozofski aktivizam koji odlikuje instituciju čiji su saradnici proizveli ovu knjigu, vidljiva i prisutna u njoj samoj. Taj aktivizam nije samo usmeren prema suočavanju kako sa starom tako i sa novijom istorijom na ovim prostorima, vojevanju prostora književnom jeziku da se ovom temom bavi, već i u odnosu na samo mišljenje i/ili filozofsko mišljenje i njegovu autonomiju. Ova knjiga je posebno zanimljiva jer je i upoznavanje. Upoznavanje Holokausta i filozofije u našim krugovima, onaj prvi stisak ruke, nakon kojeg treba da dođe do daljeg dijaloga ili saradnje. Susret koji neretko, za zrele ljude, donosi nepoverljivost, studljivost, ali u momentima i agresivnost, kao da uvek očekujemo da naidemo na nerazumevanje te druge strane, a ipak nadajući se rađanju novog. Stoga ćemo zaključiti sa jednom potencijalno kritičkom notom, tj. pitanjem, koje se nadamo da će dodatno da zaintrigira čitaoce da ovu knjigu pročitaju, a to je da li je njen pravi naslov Holokaust i filozofija ili filozofija i Holokaust?

